

О РЕФЛЕКСИМА ГЛАСА ЈАТ (Ѓ) У ДАНАШЊЕМ ГОВОРУ ЈАЊСКИХ СРБА ИЗ ЈУГОЗАПАДНЕ БОСНЕ

У раду се излажу подаци о важнијим особинама замена старог вокала јат (Ѓ) у данашњем говору јањских Срба из југозападне Босне, забележени приликом теренских истраживања повремено вршених у раздобљу од 2009. до 2012. године. Изложену грађу аутор пореди с одговарајућом грађом из других српских сродних говора, а пре свега са оном забележеном у говорима северозападног огранка херцеговачко-крајишког (источнохерцеговачког) дијалекта.

Кључне речи и изрази: говор јањских Срба, говор херцеговачко-крајишког типа, рефлекси гласа јат (Ѓ).

Уводне напомене

0. Именом *Јањ* (етници: *Јањанин*, *Јањанка*; ктетик: *јањски*) назива се једна мања предеона целина у општини *Шипово*¹, из из југозападне Босне. Чини је бреговита планинска котлина, „смештена“ нешто западније од реке Врбас, окружена планинским венцима обраслим четинарском шумом коју, готово на два подједнака дела, пресеца ток живописне планинске речице Јањ, десне притоке реке Пливѐ. Према мишљењу једног од бољих познавалаца ове области, проф. Раде Раките, сличност Јања са предеоним целинама које га окружују испољава се у томе што и у њему, као и у пределима у окружењу, преовлађује оштра планинска клима и живи горштачко становништво (Ракита 2003: 9), с тим што, „за разлику од сусједних предзионих цјелина“ у којима живи конфесионално хетерогено становништво (православци, муслимани и католици), просторе Јања настањује „искључиво српски живаљ православне вјере“ (ibid., 15-16). Иако све појединости о досељавању Срба у овај крај још увек нису посве добро проучене, не може се тврдити да су без основа она размишљања проф. Р. Раките у којима он међу овдашњим

¹ Обухвата југоисточни део простора ове општине, онај на потезу према Купресу.

становницима разликује потомке, данас увелико бројним родбинским везама повезана, два слоја некадашњих миграната – оне „који за себе тврде да су ‚старинци‘ (старосједиоци) и да су ту од ‚бир вакта‘ (прије доласка Турака)“ и „касније досељенике“ који су се у Јању настанили углавном током 17. и 18. века, а које „старинци“ обично називају „дошљама“ или „дошљацима“. Потомци првих миграната „само нагађају одакле су даљом старином“, док знатан број каснијих досељеника „тачно знају одакле су се доселили у овај предио“ (ibid., 194-195), при чему је интересантно и то да, ако се изузме изванредан број локалних миграција, као и малобројна досељавања из ближег окружења – каквих је било и током 19. и 20. века – „Јањ није насељаван становништвом из непосредне околине“, већ, углавном, „из удаљенијих крајева“, претежно из Далмације и Лике (ibid., 199)². Говору овог становништва, као и говорима српског становништва из најближег окружења наша научна дијалектологија у протеклим раздобљима није посвећивала већу пажњу, тако да укупна досадашња сазнања о њима, како сам већ истакао у једном свом раду, „једва да превазилазе оне основне спознаје које омогућавају њихово елементарно сврставање у ширу заједницу говора херцеговачко-крајишког (источнохерцеговачког) дијалекта“ (в. Драгичевић 2012: 171-172). У наведеном раду поменуо сам и то да сам, почевши од 2009. год., започео систематски истраживања говора јањског краја, с намером „да резултате наведених истраживања (...) објавим у посебном монографском приказу“ (ibid., 172). Из досад прикупљеног корпуса дијалекатске грађе за овај прилог, посвећен академику Слободану Реметићу, ранијем директору Института за српски језик САНУ, редовном професору Филозофског факултета у Нишу и дугогодишњем сараднику Филозофског факултета у Бањалуци, издвојио сам део података који упућују на неке важније особине замена старог вокала јат (џ) у данашњем свакодневном говору Јањана, забележених у ових шест јањских насеља: *Бџбићи* (скр. Ба), *Бџбин Дџ* (БД), *Ваган* (Ва), *Вџдица* (Во), *Греда* (Гр) и *Стрџице* (Ст). Редови који следе доносе оно најважније што се о тим заменама засад може рећи.

Грађа и коментари

1. Рефлекси старог дугог јата (џ) у говору Јањана су онакви какве сам налазио и у говору Срба села *Мџићи* из најближег јањског суседства (в. Драгичевић 2012: 172-173), а то значи да су, у основи, онакви какве су биле и неки други истраживачи оних српских прековрбаских говора који припадају тзв. источнијој скупуни северозападног огранка говора херцего-

² Проф. Р. Ракита напомиње и то да се главнина ових „дошљачких родова“ настанила „у Јању након куге која је 1730. и 1783. опустошила многа села у Босни“ (ibid., 199).

вачко-крајишког дијалекта³ (Петровић 1973: 49-51. и 1978: 43-46, Дешић 1976: 99-108, Далмација 1997: 26-29). И овде се, наиме, двосложне замене дугог јата (џ) типа *и'е/ије* чувају релативно добро, али, исто тако, ни јављања једносложних замена типа: *је*, или, бар, оних замена јата у дугим слоговима које инклинирају ка једносложности (тип: *"је*) нису нимало необична у говору сваког појединца. Исп.:

а) у *Би'ељини* Ст, *ди'ете*, вок. БД, *ждри'ебе* Ст, *жл'и'еб'* Ва, *зи'ев* Во, Гр, *ри'еч* БД, Ва, Ст, *сви'ет* Ба, БД, Во, Ст, *сви'ета*, од *сви'ета* Гр, у *сви'ет* Ва, у *Си'ековицу* Ст, *си'ено* Ба, БД, Во, Гр, Ст, *јеле си'ено* Ба, *си'ена* БД, Гр, *сни'ег'* Ба, БД, Ва, Гр, Ст, *сни'ега* Ст, *ци'ев* Во, *ци'еви* Ст, *цри'еп* Во, Гр, *цри'епом* Ба; *би'ели* зид Ст, од *би'елога* јавора Гр, *ли'евом* рукџм Ба, Гр, *ли'еп* БД, Ст, *ци'ели* дан Гр;

дв'и'е Ба, Ва, Гр;

ди'елѣ Гр, Ст, *ли'ечѣ* БД, *ци'еним* Ва;

ли'ено направѣ Ст, *при'е* Ба, БД, Ва, Во, Гр, Ст, *при'еко* Ст, *ри'етко* БД, Гр.

ви'енац Гр, Ст, *ври'еднос* Ст, *ври'еме* БД, Ва, Во, Ст, за *ври'еме* Гр, *гли'јето* Ст у три *ди'ела* Во, *ди'ете* Ба, Ва Гр, Ст, *зв'езде* БД, Ст, *Купрешкѣ* *ри'ека* Во, у *Купрешкој* *ри'еци* Ва, Во, у *Ли'евну* Ва, *ли'еска* Ба, Ст, *ли'ескѣ* Ст, на *ли'есци* БД, Ст, *под* *ли'еском* Ст, *мли'еко* Ба, БД, Ст, *мли'ека* Ст, *пи'евци* Ва, *пори'екло* Во, Ст, *пори'еклом* Ст, *с* *ри'екѣ* Во, у *Ри'еку*, у *Ри'еци* Гр, у *ри'ечи* Ст, *сви'ећа* Ба, *сви'еће* БД, Гр, Ст, у *сни'егу* Гр, Ст, *сри'еда* Ст;

би'ела Во, *ли'ена* БД, Гр, Ст, *ли'ено* Ст;

ди'елила Гр, *зали'евале* Ст, *ни'есам* Во, Гр, Ст, *ни'есом* Ст, *ни'еси* Гр, *ни'есу* Во, Гр, Ст, *ни'есмо* Гр, Ст, *оси'екѣ* Ба, Во Гр, *оси'ече се/отси'ече се* Во, *отси'ечеш* Ба, БД, Гр;

на *си'ено* Гр, *ѣ* *си'ено* БД, *ѣ* *сни'ег'* Гр, Ст, *крџс* *ци'ев* БД, Ст;

одни'ела Гр, *пџни'ет(и)* Ст, *ѣби'ели* онџ Ба, *ѣми'еси* БД, *ѣмри'ет(и)* Ст;

ѣѣѣ'ек Ба, Гр, Ст, *пџсли'е* Ба, Ва, Во, Гр, Ст, *ѣ* *при'е* Ба, *најпри'е* Гр.

са:

б) до *Бј'елинѣ*, у *Бј'елини* Во, у *Бј'елину* Ст, *ждр'јѣбе* БД, Ст, *жл'јѣп* Ва, *л'јѣк* БД, Ст, *Њѣмаѣѣ* Гр, *р'јѣч* Ст, *свј'ет* Во, *и-св'јѣта* Ба, *с'јѣно* Ба, Ва, Во, Гр, Ст, *с'јѣна* Ба, Ва, *сј'ено* Во, у *сј'ену* Ст, *сн'јѣг/сн'јѣк* БД, Ст, *снѣг'* Во, Гр, *цѣј'ет*, *цр'јѣп* Ст;

б'јѣл, *б'јѣла*, *б'јѣли* лѣк Ст, *л'јѣвом* рукџм Ба, *р'јѣткѣм* грабљама Во *сл'јѣпџ* џко, *т'јѣснѣ*, *ц'јѣла* вареника Ст, *от* *ц'јѣлѣ* вареникѣ Ба, *ц'јѣли* мјѣсѣц, *ц'јѣлџ* лѣто Ст, *цј'ѣлџ* село, *цј'ѣлџа* села Ба;

џ'јѣли/џј'ѣли Ст, *мјѣња*, *цј'еним* Ва;

р'јѣтко Гр.

³ О изоглосама „које предвајају северозападни поддијалекат херцеговачко-крајишког дијалекта“ в. Ивић 1998: 121-122. и Драгичевић 2001: 86-87.

в^нјѣнци Ба, Ст, *вр^нјѣме* Ба, БД, Гр, Ст, *гн^нјѣздо* Гр, Ст, *д^нјѣлѡвā* Ст, *д^нјѣте* Ба, БД, Во, Ст, *звјѣздā* Ст, *кл^нјѣшта* Гр, Ст, *л^нјѣкови*, *п^нјѣвац* Ст, *м^лѣко* Ба, *п^нјѣсак* Ба, Ст, *п^нјѣска* Ва, Во, *п^нјѣтлови* Ва, *п^нјѣтѡ* БД, *пр^нјѣвоз^с* Ва, *пр^нјѣлаз^с*, *р^нјѣчима* Ст, *с^нјѣна* Во, Ст;

б^нјѣло Ст, *л^нјѣна* Во *сл^нјѣна* Во, ГР;

дјѣлило Ва, Ст, *дол^нјѣват* Ст, *мјѣњало* Ва, *насјѣчем* БД, *н^нјѣсам* Ба, Ст, *н^нјѣсмо* БД, *њѣсам* Гр, *њѣсмо* БД, Гр, Ст, *њѣсте* Ст, *њѣсу* Гр, Ст, *пл^нјѣвили* Ба, Ст, *пл^нјѣвити* Ст, *пол^нјѣвај̄* Ба, *пол^нјѣвало* Ст, *полјѣвало се* Во, *промјѣн^нла* Ст, *просвјѣт^лло* Ва, *раздјѣд^лло* Ба, *разлјѣвало* Ст, *снабдјѣвѡ* Гр, *салјѣвало* Ба, *узрјѣвај̄*, *узрјѣват* Ст, *успјѣвати* Ба.

зāповјѣд Ст, *п^рāцјѣп* Во, Гр, Ст, *ѷ сјѣно* Ба, *ѷ сјѣну* БД, Ва, *ѷ-сњѣга* БД;

нā бјѣлѡм коњу Ба, Ст, *ѷ лијѣвѡј* рѷци Гр;

дѡн^нјѣт Ст, *дѡн^нјѣти* Гр, *дѡн^нѣло* Во, *дѡн^нѣћу* ковачу Гр, *пѡдјѣлени* Ба, Ст, *пѡдњѣла* Ст, *пѡдњѣти* БД, *пѡл^нјѣвā* Ст, *пѡн^нјѣли* БД, Ст, *пѡн^нјѣт* Во, *прѣњѣли* Ба, БД, Ст, *прѡмјѣнī*, *прѡцјѣдī* Ст, *рāсцјѣпē се* Ба, *рāсцјѣпī* Во, *ѷзрјѣвā* Ст, *ѷсп^нјѣвā* Ба;

вāвјѣк БД, Во, Гр, Ст, *пѡслѣ* Ба, Ва, Гр, Ст, *пѡслѣн* Ст, *ѷвјѣк* Ба, Ва, Ст.

Ове друге замене (оне једносложног типа) не само да „нису нимало необичне у говору сваког појединца“, већ по фреквенцији, изгледа, увелико надмашавају онај просек какав се мора претпоставити из онога што су о присуству таквих замена дугог јата (ѣ) саопштили напред поменути истраживачи главнине других српских прековрбаских говора из источније скупине северозападног огранка говора херцеговачко-крајишког дијалекта (в. Петровић 1973: 51. и 1978: 44-46, Дешић 1976: 101, 104-105, 108. и Далмација 1997: 27-29). Стога се, с правом, мора претпостављати да су те разлике, главним делом, генерецијски условљене, што, опет, значи да нису без основа она моја залагања, изречена у више радова (в. нпр. Драгичевић 2007: 360-361. и 2010: 303), која упућују на то да се данас, при објашњавању разлога честих јављања једносложних замена старог дугог јата (ѣ) у нашим западнијим ијекавским говорима, мора приступати на другачији начин, различит од онога којима их - држећи се слепо давно изречених „рецепата“ - још увек објашњава већина наших дијакроничара.

2. Двосложне замене некадашњег јата (ѣ) у флексионим наставцима, као континуантама наставака старих тврдих основа, бележио сам у Јању – баш као и у говору мештана поменутог суседног насеља Мујџићи (*ibid.*, 173) – само у деклинационим облицима појединих придевских речи: *бīло лјудī дѡбрѣ* БД, *дрѷгѣ*, *ко-дрѷгѣ* Ва, Гр, *живѣ* Гр, *зāдњѣ* кѷћама Ва, Ст, *к-овѣм зīданиѣм* кѷћама Ст, *за јѣдниѣм* столом БД, Во, Ст, *кѡњскиѣ* кѡлā, *у кѡњскиѣ* кѡлā Гр, *мдѣ*, *мдѣ* Ст, *од ѡвѣ/ѡвѣ* Ба, Ст, *ѡниѣм* Гр, *с ѡтиѣм* Ст, *од^н прѣвѣ* Ва, Гр, *у прѣвѣ* Ст, *свāкаквиѣ/свāкаквиѣ* Ба, Ст, *свѡиѣ* БД, Ст,

tàki'ē косаца Ба, *mì'ē/mì'ě* Ба, Ва, Гр, *mì'ēm/mì'ēm* Ба, Во, Гр, Ст, у *tù'hi'ēm* кућама Гр, при чему сам стекао утисак да је фреквенција оваквих деклинационих форми нижа од оних које се остварују у ликовима с наставцима некадашњих меких основа: било *сва̀какви*, било *tàki* косаца, код *òvī nāshī*, код *ònī tāmō*, от *nrvī dānā*, *pò tīm* љвалама, с *мòīm* оцом Ба, за *òvīm*, *мò'ї*, *његовї*, с *tīm* БД, било *нѐкаквїх*, *нāшїм* људима, од^м *сї'анї трāвā*, *о-тї вāшї*, *плāvī* коса, са *tīm свòīm* стрицом, с *једнїм* тāмо Ва, і *mā свāкакви*, на *свò'ї* десет нòкātā, од *òvī дòмā'нї* колача, од *òнї др̀венї* точкòвā, по *òvīm* прѐлима, у *нѐкїм*, у *tīm* нā'нвама Во, грабљама *рѐ'їм*, *з-òнїм*, за *твò'їм*, *мò'їм*, *његовїм*, с *њї'овїм*, с *òvīm*, *стāрїнскї* кућа, с *tīm*, *ш* *њезинїм* оцом, *ш* *њївїм* Гр, било *нѐкї* једї нїцā, *др̀венїм*, *з-др̀гїм*, за *нāшїм*, за *његовїм*, за *òvīm*, *јаднї* колачї'нā, к *òvīm* кућама, на *òvīm* крајовима, од *мò'їх*, од *òvī* старї, *о-тўжнї* Срба, *пò-нїм* тāмо, помїрїш се с *tīm*, прāвили с *tīm*, *пўнї* шѐс мјесєцї, с *вѐлїкїм*, с *њезинїм*, са *стāрїм* свāтом, *ср̀пскї* кућа, у *сўкне-нїм* чакширама Ст. На све ређу употребу у овоме говору форми с наставцима старих тврдих основа упуђује и њихово чешће јављање у прозодијским ликовима типа: *дòбр'ї'ем* људима Ст, *др̀гї'е* Ба, БД, *жївї'е* і *mā* і садā Ба, *јāкї'е* Ст, *једнї'ем* Во, Ст, *мāлї'е* зградā Гр, *мò'ї'е*, *мò'ї'ем* Ст, *стāрї'ем* Ва, Ст, од *шездѐсѐтї'е* гòдїнā Ва и сл., као и евидентне чињенице које показују да су оне – за разлику од стања какво налазимо у главнини западнијих прековрбаских српских говора⁴ – готово потпуно потиснуте из система именичких деклинационих облика овдашњег говора. Укупно узевши, изгледа, да су дејства оних бројних чинилаца који „против дијалеката војују“, а на чије је деловање поодавно скренуо пажњу и проф. П. Ивић (Ивић 1971: 90. и д.) – кад су у питању наведени сегменти језичке структуре – овде остварила завидне резултате.

3. Као и у другим ијекавским говорима секвенца је представља најчешћи супституент старог кратког јат (џ): *бјѐжї*, *вјенчаница*, *вјѐтар*, *двјѐма*, *дјѐвòјке*, *дјѐца*, *їзбјѐгò*, *мјѐсто*, *пјѐсма*, *пòсјѐћи*, *свјѐтло*, *сјѐкло се* Ба, *вјѐтар*, *дјѐверу*, *дјѐвòјка*, *дјѐли смо*, у *дјѐтї'њству*, *дјѐца*, *їзвјѐтрї*, *одјѐвѐна*, *пјѐсма*, *пјѐшкѐ*, *сјѐтовò* БД, *бјѐжї се*, *бѐсјѐда*, *бѐсјѐдїмо*, *двјѐста/двјѐсто*, *дјѐд/дјѐда*, *дјѐти*, *дјѐтету*, *дјѐци*, *зāvјеса їзбјѐглиштво*, до *пòдјелѐ*, *прòвјѐ-трїти*, *сāдјѐти*, *старјѐшина* Ва, *бјѐжāтања*, *вјенчāшї*, *двјѐста/двјѐсто*, *дјѐвѐр*, *дјѐвојачкā*, *дјѐца*, *їсјечено*, *мјѐшовна*, *прāмдјед*, *сјѐме*, *сјѐтити се* Во, *бјѐжѐ'нї*, *вјенчанца*, *вјѐтар*, *вјѐр'ї*, *дјѐд/дјѐда*, *дјѐца*, *їзбјѐглица*, *мјѐсѐц*, *пјѐвали пјѐсме*, *сјѐдїм*, *сјѐме*, *старјѐш'на* Гр, *бјѐжїмо*, *велепòсјѐдници*, *вјенчāње*, *вјенчāли се*, *двјѐста/двјѐсто*, *дјѐвѐр*, *дјѐвòјка*, *дјѐти'њѐ*, *дјѐчица*, *зòјѐла*, *òдјѐћа*, *пјѐшāчла*, на *прїмјер*, *сјѐсти*, *цјѐд'ло* Ст, итд., а исто тако и тзв. продуженог краткога јат (џ): *вјѐрā* Во, Ст, і *mā* рāзнї *мјѐстā* Ва, у вїшѐ

⁴ Исп. за ово: Петровић 1973: 100-101. и 1978: 89-90, Дешић 1976: 220-222. и 226, Драгичевић 1986: 134. и 140, Далмација 1997: 97. и 99, као и тамо поменуту литературу.

мјестā БД, Ст, неколко *смјѣнā* Ба, Гр и др. Говорницима нису непознате књижевне форме типа: *чòвјек/чòвек, чòвјека/чòвека* и д., али у свакодневној комуникацији обично употребљавају ликове: *чòек, чòека, чòеку, чòече* и сл.

Факултативна јављања аналошког вокала *a* на местима старога кратког јата (ѓ), настала као резултат изједначавања облика глагола на *-ѓти/-ѓм* с облицима глагола на *-ати/-ѓм* – забележена, иначе, и у главнини других северозападних прековрбаских српских говора (исп. Петровић 1973: 112. и 1978: 49, Дешић 1976: 158. и Драгичевић 1986: 161) нису непозната ни овим говорима: *вòљала* Ба, Ва Гр, *вѣјат(и)* Ба, Гр, Ст, *вѣјаше* Ст, *гòрала* БД, *гòрāла* Ст, *гòрали* Гр, *гòрати* Во, *изгòрала* БД, Во, *изгòрале* Ва, Во, *изгòрали* БД, Во, *изгòрало* Ва, Во, *разбòљала се* Ба, Ва, *сијат(и)* Ба, БД, Гр, Ст.

4. И овде су, као и у другим нашим ијекавским говорима, уобичајене оне икавске замене гласа јат (ѓ) које су добивене фонетским путем у секвенцама ѓј (*вѣјати* БД, Гр, *грѣјала* Ва, Ст, *жѣвит/жѣвити* Гр, Во, *зàгрѣјала* БД, *зàгрѣјан* Ба, БД, Гр, *зàгрѣјано* Ба, Ва, *зàгрѣјата* Ба, *мāђија, мāђиу* Ва, Во, Гр, Ст, *мијјур, мијјурови* Ст, *наѣ се* Во, *насмѣјали се* Ва, *пòсиѣ се* БД, Ва, Во, *пòсијати* Ба, Во, *превијавало* Гр, *превијават* Ба, Ва, Во, Ст, *разумѣ* Гр, Ст, *разумѣмо, разумѣте* Ст, *сијала се* Во, Ст, *сијало се* Ба, БД, Ва, Гр, Ст, *сијāнā* трава Ба, Во, *сијāње* Ба, *сијати* Гр, СТ, *сиѣ се* Ба, Ва, *смѣ се, смѣмо се* Ба, Во, Ст, *угрѣѣш* Во, и д.), ѓљ (*биљак, биљац* Ст, *кудѣља* Ва, Гр, Ст, *от кудѣље* Во, Гр, *кудѣљу* Во, Ст, *кудѣље* Во, *недиља, недиље, недиљу* Гр, Ст, *недиље* Ба, Во, Гр, Ст, *понедиљка* Гр), ѓо <-ѓл (у *Биòграду* Ст, *вѣдио* Ба, Ва, Во, Гр, *вòлио* Гр, Ст, *гòрио* Ба, БД, Ст, *диѣ/диѣ* Во, Гр, Ст, *жѣвио* Ба, Во, Гр, Ст, *ѣѣ/ѣѣ* Ба, Ва, Во, Ст, *наѣ се* Во, *прежѣвио* Ст, *разумѣо* Гр, *сиѣ* Гр, Ст, *сједио/сједио* Во, Гр, Ст, *није смѣ* Ба, Ст, *ћѣ/ћѣ* Ба, Ва, Гр, Ст) и ѓђ (*сијат/сијати* Ба, БД, Гр, Ст, *сиђ* Гр, Ст), као и морфолошки икавизми типа: *вѣдила/вѣдла* Ба, БД, Ва, Ст, *вѣдит/вѣдити* Ба, Ст, *вòлила/вòдла* Ба, БД, Ва, Во, Гр, Ст, *гòрити* Во, Ст, *жѣвила/жѣвла* БД, Ст, *жѣвили/жѣвли* Ба, БД, Гр, Ст, *жѣвило се/жѣвило се* Ба, Ва, Гр, *живит/живити* Гр, Во, *забòлило/забòдло* Ва, Гр, Ст, *застѣдила* БД, *изгòрило, изгòрићеш*, Ва, Ст, *покипило/покипло* БД, Гр, Ст, *òстарили/òстарли* Ва, *трѣила* Ба, Ва, *трѣити* БД, Ст, *шутити* Ст и сл.

О осталим икавизмима, које у свом свакодневном говору употребљавају Јањани, саопштавам ово:

а) Редовно се на целом простору употребљавају именички ликови: *сикира – сѣкирѣ – сѣкиру – сѣкирѣм – сѣкире* и сл., а, исто тако, и облици именице *невѣста*, ако се употребљавају, обично се употребљавају у икавским ликовима. Кажем, „ако се употребљавају“ због тога, што у новије време форме ове именице све више потискују из употребе новоимпортовани конкурентни облици типа: *млāдā – млāдѣ – млāди*, и д.

б) Висока је фреквенција и икавских ликова именичких форми: *дѣд/дѣда – дѣда/дѣдѣ – дѣду/дѣди – дѣдови* и д., који се употребљавају напо-

редо са одговарајућим јекавским (в. т. 3), па и – нешто мање фреквентним – екавским (в. т. 5) ликовима ове именице. Јесте да данас овде нису нимало необични ликови бројева типа: *двѝе* (в. т. 1), *двѝема* и *двѝеста/двѝесто* (т. 3), па ни они типа: *двѝе*, *двѝеста* (т. 5), али ће још увек бити обичније: *двѝ гѝд"не*, *једна–двѝ*, *двѝста* Ба, *двѝ БД*, *двѝ грање*, *тамо су двѝ*, *двѝма* рикама, *двѝста/двѝсто* Ва, Во, *двѝ* совине, *на двѝ*, *по двѝ*, *двѝста* Гр, *двѝ* цванцике, *ѝ–двѝ* сестре, *по двѝ* чораве, *двѝста/двѝсто* Ст, и д. Могуће је, такође, да још увек у употреби преовлађују ијекавски ликови одричних облика презента помоћног глагола *јесам* (тип: *нијесам/н"јесам/њесам*, в. т. 1), али стоји и чињенца да су у све снажнијој експанзији и икавски ликови ових облика: *нисам*, *нису* Ба, *нисам/нисом*, *ниси*, *нисмо*, *нису* БД, *нисом* Ва, *нисам/нисом*, *ниси* Во, *нисам/нисом*, *нису* Гр, *нисам/нисом*, *ниси*, *нисмо*, *нисте*, *нису* Ст. На укупну превласт облика придевских речи с наставцима некадашњих меких основа скренута је пажња у т. 2.

в) Неколико осталих забележених икавских форми, чију је фреквенцију теже проценити, наводим без посебног коментара: *гѝри*, *пѝсли/пѝслин* Ба, *ваѝик*, *води*, *негди* БД, *ваѝик*, *дѝли*, *гѝри* Ва, *ваѝик*, *дѝли*, *ѝдића*, *подѝлило* се тѝ, *сѝдишите*, *уѝик* Во, *ѝди*, *ѝдикѝ* Гр, *ваѝик*, *негди*, *ѝдића*, *уѝик* Ст.

5. Екавске замене старог јата (ѝ) се и овде - као и у већини других ијекавских говора, па и нашем књижевном језику - најдоследније остварују у континуантима префикса *нѝ-*: *некѝ* БД, Гр, *некадѝ* БД, Гр, Ст, *некаква* Ба, Во, *некѝко* Ба, Ва, *некѝ* Ба, БД, Ва, Во, Гр, Ст, *неко* Ба, Ва Во, Гр, Ст, *неког/некѝг* Ба, Во, Ст, *по некѝм* Ба, Ст, *неколка* БД, Во, Гр, Ст, *неколко* БД, Во, Ст, *нешто* Ба, БД, Ва, Во, Гр, Ст, као и оних секвенци *рѝ* чији други део чини старо кратко јат (ѝ): *брежѝљак* БД, Гр, *врѝло* Ба, Ва, Гр, Ст, *на врѝлу* Во, Ст, *врѝла* Ба, Ва, *сѝт врѝмена* БД, Ва, Гр, Ст, *врѝмена* БД, Гр, Ст, *врѝменски* Во, *врѝћа* Ва, Во, Ст, *врѝће* БД, Ст, *гѝре* (уз ретко: *гѝри*, в. т. 4в) Ба, БД, Ва, Во, Гр, Ст, *изгѝрело*, *изгѝрећеш* (напоредо са: *гѝрало/гѝрати*, в. т. 3. и *изгѝрило/изгѝрићеш*, т. 4) Ва, Ст, *жѝрѝбна* Ба, Ва, Ст, *зрѝла* Ба, Ст, *зрѝѝ* Ва, Ст, *ѝдрѝжѝ* Ва, Во, *рѝћѝм* грабљама Гр, *рѝп"ца* Ва, Ст, *срѝли* (се) Ба, Гр, *срѝтан*, *срѝтна* (ретко: *срѝћан/срѝћна*) Ба, Гр, Ст, *старѝшина* Ва, Гр, Ст (напоредо са: *старѝшина/старѝш"на*, в. т. 3) *трѝбѝ* Ба, Гр, Ст, *трѝбѝм* Ба, *трѝбат* Гр, Ст, *трѝбѝ* БД, Во, Ст, *трѝшња*, *трѝшања* Ба, Ва, Гр, Ст, *трѝшњѝв* Ст и д. Јесте да се у оним секвенцама *рѝ* у којима се у другом делу јавља дуго јат (ѝ) као супститунти јата јављају понекад и ијекавске замене јата (в. т. 1), али сам понео утисак да се данас, ипак, чешће говори: *жѝрѝбе* Ба, БД, Ва, Ст, *жѝрѝбац* Гр, Ст, *прѝвоз/прѝвозѝ* Ба, Ва, Во, Гр, Ст, *прѝлаз/прѝлазѝ* БД, Ва, Во, Гр, Ср, *прѝнос* Ба, БД, Ва, Во, Гр, Ст и сл.

Забележена потврда у *Биѝграду* (т. 4) данас већ представља неку врсту раритета, пошто се обично говори: *Бѝоград*, *из Бѝограда*, *у Бѝограду* Ба, Ва, Во, Ст, односно: *Бѝоград*, *у Бѝограду* Ба, Гр, Ст. Двојства ликова: *тѝста/*

i̯i̯herat(u) Ва, Гр, Ст, *i̯i̯herāmo* БД, Ва, Ст, *наћерала*, *наћерало* Ст, *оћерајљ* тѡгā, *оћерало* у Глоговац Ба, *оћерали*, *прѡћерали* Во, *прићерало* Ва, *ћѣрат(u)*, *ћѣрало* Во, Гр, и облике помоћаног глагола *хтјети*: *ни је ћѣло* Ба, *нису ћѣли* Ба, Гр, *ћѣла* она БД, *ћѣли* су Ва, Во, Гр, Ст, *ћѣ̄о/ћѣ̄о̄* (в. т. 4) и сл.

б) Дентално *д* у позицијама испред *је* < *ѣ* редовније се јотује углавном у именичким облицима: *мѣжд/мѣжд^м* Ба, БД, Ва, Во, Гр, Ст, *мѣжда*, *мѣждѣ* Гр, Ст, *мѣжди* Ба, Во, Ст, облицима аориста: *вӣђе/вӣђо* Ба, Гр, Ст, *вӣђеште ли?* БД, *вӣђеше/вӣђоше* Ба, Ва, Ст, формама оних глагола на *-ѣти/-ѣм* који су се прикључили глаголима на *-ати/-ѣм*: *вӣђат (u)*, *вӣђаше*, *сӣђат(u)*, (в. т. 3), као и у ликовима форми: *ђе* им се мѣћѣ, *ђе* с ѡвце, *ђе* су бѣли, *ђе* су коњи Ба, *ђе* гѡт мѡре, *ђе* лежѣ, *ђе̄* му живѣ, кāко *ђе̄?* БД, *ђе* *и* мā, *ђе̄* ѡвѡ Ваган, *ђе̄* си бѣла?, *ђе̄* Шѣпово? Ва, *ђе̄* ћеш спāвати?, кад би *ђе̄* бѣли, кѡ знā *ђе̄*, нѣмāм *ђе̄* вāмо бѣти Во, *ђе* ме пѣтāш, *ђе* се врло, *ђе* сјѣдā, *ђе̄* ћемо? Гр, *ђе* се гѡнѣ, *ђе* су Бāбићи, *ђе̄* су вам ћāће?, *ђе* су рāд^чли Ст, односно форми: *нѣђе* Ба, Ва, Во, Гр, Ст, *нӣђе* БД, Ва, Во, Ст, *ође* Ба, Ва, Во, Гр, *свāђе* Ба, Гр, Ст, које се још увек далеко чешће употребљавају од њихових икавских (в. т. 4) и екавских (в. т. 5) еквивалената. У свим другим случајевима јотовања секвенце *дѣ* данас већ представљају праву реткост. Јесте да говорницима нису посве непознати ликови форми *ћѣвѣр*, *ћѣд*, *ођећа* и сл., али се они данас заиста ретко употребљавају, јесте да се могу понекад чути и ликови типа: *кѣђеља* Ва, Гр, *нѣђеља* Ст, али се преминација ликова типа: *кѣдиља*, *нѣдиља* у свакодневној комуникацији, како је већ истакнуто у т. 4, не може доводити у сумњу, а на то да се данас углавном употребљавају ликови облика: *дјевојка*, *дјевојачкā*, *дјетету*, *дјетињѣ*, *дјеца*, *дјеци*, *дјечица* и сл., јасно су упутиле потврде изложене у т. 3.

в) Говору, истина, нису непознати ни случајеви јотовања фрикатива *с* у позицијама испред *је* < *ѣ*, али су укупни домајаји јотовања овога сугласника у наведеним позицијама више него скромни. Забележио сам свега неколико таквих случајева: *рāсећи* Ст, *сѣдиѡ* Во, Гр, Ст, *сѣдѣт*, *сѣдите*, *сѣдла* Ст, *сѣћā се* Гр, *сѣћā се* Ва. Далеко су, изгледа, чешћи они случајеви, како то показују и неке потврде наведене у т. 3, у којима се јотовање секвенце *сје* < *сѣ* у овоме говору не спроводи.

г) Од примера за јекавско јотовање неких других сугласника имам у грађи свега две потврде у којима се огледају трагови јотовања уснених сугласника: бѣло тѣшко *живѣти* БД, и: *покипѣло* свѣ Ст. А да овакви ликови, уистину, представљају само „трагове“ и да се данас врло ретко употребљавају, показују знатно бројније потврде које упућају на изразиту превласт ликова сличних форми у којима се остварује тзв. морфолошко *и* (в. т. 4).

Све у свему, дакле, данашњи говор јањских Срба и по, укупно гледано, скромнијим домајајима резултата јекавског јотовања показује већу блискост стању које су представили истраживачи главнине других западнијих српских прековрбаских говора (в. нпр. Петровић 1973: 78-80. и 1978: 75-77, Дешић 1976:

156-162. и Драгичевић 1986: 105-107), него приликама које владају не само у југоисточним ијекавским говорима⁵, већ и у бројним говорима који заузимају источније ареале Ивићевог прелазног поддијалекта говора херцеговачко-крајишког типа (в. Ивић 1998: 122), о којима је поуздане податке, осим неколицине других, саопштио и проф. С. Реметић (исп. Реметић 1970: 113-115. и 2006: 392-396).

Завршна белешка

8. Иако честа претходна довођења у везу рефлекса гласа јат у говору јањских Срба са одговарајућим стањем које карактерише главнину других српских говора у северозападним крајевима нису била толико мотивисана географским положајем јањске области, колико стварном природом забележених потврда, сама та чињеница, као ни уочене бројне друге појединости које међусобно повезују ове говоре, ипак нису довољне да се овде на основу њих – одмах и без остатка – овај говор приброји поменутој скупуни наших ијекавских говора. Понео сам, наиме, утисак да одређивање места говора јањских Срба међу другим говорима херцеговачко-крајишког дијалекта захтева донекле сложенији и нијансиранији приступ, па због тога и тај „посао“ остављам за неку другу прилику - за време „кад све коцкице буду сложене“, односно кад и сви остали нивои структуре говора Јањана буду темељитије истражени.

Литература

- Далмација 1997: Стево Далмација, *Ијекавски говори Поткозарја*, Бањалука: НУБ „Петар Кочић“.
- Дешић 1976: Милорад Дешић, „Западнобосански ијекавски говори“, *Српски дијалектолошки зборник*, Београд, књ. XXI, 1-316 + карте.
- Драгичевић 1986: Милан Драгичевић, „Говор личких јекаваца“, *Српски дијалектолошки зборник*, Београд, књ. XXXII, 7-238 + карте.
- Драгичевић 2001: Милан Драгичевић, „Најзападнији српски говори данас“, *Зборник за српски језик, књижевност и умјетности I*, Бања Лука, 79-89.
- Драгичевић 2007: Милан Драгичевић, „О говору Срба Бање Врућице крај Теслића I (фонетске и морфолошке особине)“, *Српски дијалектолошки зборник*, Београд, књ. LIV, 323-401.
- Драгичевић 2010: Милан Драгичевић, „О рефлексима гласа јат (Ѣ) у данашњем говору села Имљани из северозападне Босне“, *Српски језик*, Београд, књ. XV/1-2, 297-307.

⁵ Одраније је добро познато (в. нпр. Пецо 1964: 61-67. и тамо поменути литературу) да су укупни домаћаји јекавског јотовања далеко резултативнији у овим говорима од оних који се оставрују у северозападним ијекавским говорима.

- Драгичевић 2012: Милан Драгичевић, „О говору Срба села Мујџићи из западне Босне“, *Српски језик*, Београд, књ. XVII/1-2, 171- 189.
- Ивић 1971: Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ивић 1966: Павле Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, Београд: Просвета.
- Ивић 1998: Павле Ивић, „Српски дијалекти и њихова класификација“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, Нови Сад, књ. XLI/2, 113-132.
- Петровић 1973: Драгољуб Петровић, *О говору Змијања*, Нови Сад: Матица српска.
- Петровић 1978: Драгољуб Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Просвјета.
- Пецо 1964: Асим Пецо, „Говор источне Херцеговине“, *Српски дијалектолошки зборник*, Београд, књ. XIV, 1-200 + карта.
- Ракита 2003: Раде Ракита, *Јањ 1. – Географскоисторијска и антропогеографска студија*, Бања Лука: ЈУКЗ.
- Реметић 1970: Слободан Н. Реметић, „Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини“, *Прилози проучавању језика*, Нови Сад, књ. 6, 105-133.
- Реметић 2006: Слободан Реметић, „Јотовање у говору Горњег Бирча“, *Годишњака за српски језик и књижевност*, Филозофски факултет у Нишу, година XX, број 8, 387-398.

Милан О. Драгичевич

О РЕФЛЕКСАХ ГЛАСНОГО ЯТЬ (Љ) В НЫНЕШНЕМ ГОВОРЕ СЕРБОВ ЯНЯ ИЗ ЮГОЗАПАДНОЙ БОСНИИ

В работе излагаются данные о заменах гласного ять (Љ) которые автор собрал в говоре сербов Яня, области из югозападной Боснии, во время исследований проведенных в течение 2009 – 2012. гг. Изложенный материал автор сравнивает с соответствующим материалом из других сербских родных говоров, прежде всего с теми, отмеченными в говорах северозападной группы герцеговинско-краинского (восточногерцеговинского) диалекта.

